

MIRA KOLAR DIMITRIJEVIĆ

POTEŠKOĆE OKO OSNIVANJA PODRUŽNICE CRVENOG KRIŽA U SENJU 1914. GODINE

Mira Kolar-Dimitrijević
Draškovićeve 23
HR 10000 Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr

UDK: 614.885(497.5Senj)(091)
061.23(497.5Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2014-08-15

U gradu Senju koji je bio kula pravaštva osnovane su na početku Prvoga svjetskog rata dvije podružnice Crvenog križa, obje pravaške orijentacije, ali međusobno suprotstavljene zbog različitih gospodarskih interesa. Jedna grupa je bila vezana uz obitelj Devčić a druga uz obitelj Krajacs. Loši odnosi unutar senjskih pravaša i ova podijeljenost odrazili su se i na radu senjskog Crvenog križa, koji je već u samom startu izgubio mogućnost uspješnog djelovanja, a umjesto otvorenja ratne bolnice napustili su Senj i gradski i kotarski liječnik i ostala je u gradu samo apoteka i mala bolnica. Senjski pravaši izgubili su do Prvoga svjetskog rata svoje najznačajnije ljude što je bilo posljedica privrednog propadanja od zadnje četvrti 19. stoljeća koje je započelo propašću jedrenjaštva i željezničkog zaobilaženja Senja.

Cljučne riječi: Senj, Crveni križ, obitelj Krajacz, Drago Vlahović, obitelj Devčić, 1914. godina.

1.

Prvi svjetski rat završio je raspadom Austro-ugarske monarhije, i hrvatske zemlje su ušle u sastav novostvorene Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Nitko na početku dvadesetog stoljeća nije očekivao takav razvoj, iako su zbivanja u Hrvatskoj 1903. a i djelovanje Hrvatsko-srpske koalicije ukazivale da su Monarhiji nužne promjene. No nitko nije shvatio u kakvoj se krizi našla država kojoj je prijetio raspad iznutra. Svi su smatrali da je

Monarhija uređena pravna država sa iskusnim upravnim činovnicima i prosvjetnom elitom, a čuvanje države od Beča i od Budimpešte od 1867. te zahvaljujući dugom miru da joj garantira dugo trajanje.

Vlada Austro-Ugarske monarhija ušla je u Prvi svjetski rat uvjerena da izvršene ratne pripreme garantiraju uspjeh rata koji je trebao završiti do Božića. No rat između Austro-ugarske i Srbije pretvorio se u svjetski koji je zahvatio gotovo sve europske države i mnogo svjetskih te je zbog usavršene ratne tehnike postao najkrvaviji rat do tada (s deset milijuna mrtvih i dvadeset milijuna ranjenih te mnoštvom nestalih), razorivši tri carstva: austro-ugarsko, njemačko i rusko. Politička karta Europe posve se je promijenila nakon završetka Prvoga svjetskog rata.

Rat su započeli austrougarski vojni krugovi koji su željeli proširenje Monarhije prema istoku. Povod za rat bio je atentat Gavrila Principa, člana Mlade Bosne na prijestolonasljednika nadvojvodu Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju u Sarajevu 28. lipnja 1914., a Austro-Ugarska je nakon ultimatumu predanog Srbiji 23. srpnja u deset točaka, već 28. srpnja, nakon što Srbija nije pristala da Beč provede istragu, objavila rat Srbiji. Ova objava je bila na blagdan svete Ane i crkvena su zvona zvonjavom objavila vijest. Proglašena je mobilizacija i vojni obveznici su se morali prijaviti prema vojnom rasporedu u određene pukovnije. Tu su prošli kratku vježbu i onda su upućivani vlakom prema Drini koju su prelazili na više mjesta. Bio je to vrlo nesretan izbor prodora u Srbiju, naime, austro-ugarskoj se vojsci nije mogla u dovoljnoj mjeri osigurati opskrba i logistika, jer je na tom području Bosne bila slabo razvijena cestovna mreža, a željeznička linija bila je samo jedna i slabo povezana sa željezničkom mrežom Monarhije. U početku se činilo da će 5. austrijska armija od 200.000 vojnika lagano poraziti nespremnu srpsku vojsku. Ali poslije krvave bitke pod Cerom i uz gubitak 25.000 mrtvih i ranjenih te 4.500 zarobljenih vojnika i oficira austro-ugarske vojske na Crnom Vrhu, postalo je jasno da je započeo veliki rat u koji su se umiješale gotovo sve države Europe i svijeta.

U svega nekoliko dana aktivirane su vojne odredbe za slučaj rata, ali je zanemareno da su ti planovi načinjeni oko 1906. godine, kada su vojna oružja bila drugačija te da nova tehnička dostignuća zahtijevaju drugačije pripreme, drugačiju opremu i drugačije vođenje rata. Briga za ranjenike je prenesena na Crveni križ, ali se nije očekivalo da će u ratu biti toliko ranjenika; bilo je nedovoljno bolnica i nedovoljno kirurga te se moralo pribjeći otvaranju privremenih ratnih bolnica uz jaku pomoć humanitarnih društava. No čitava ova organizacija je bila nepripremljena, a zabrana rada sindikata i cenzura, ali i birokracija po uredima, novina kočili su brže i bolje organiziranje, pa je zdravstvenu skrb za vojnike, ali i za njihove obitelji i ugroženu djecu bila loša,

čak i tamo gdje je crkva pružala snažnu pomoć, zato je brigu za ranjenike i obitelji ubijenih i nestalih vojnika morala 1917. preuzeti država koja je uz pomoć učitelja, upravnih činovnika i svećenstva, na čelu s dr. Josipom Šilovićem i dr. Vinkom Kriškovićem, povela brigu o ugroženoj djeci Istre, Hercegovine i Bosne, Dalmacije i Slovenskog primorja te ih poslata u plodne krajeve sjeverne Hrvatske, Slavonije i Srijema.¹ Rad Crvenog križa i humanitarnih organizacija tijekom Prvoga svjetskog rata postale su povjesničarima zanimljivije tek nedavno jer se shvatilo da vojna povijest, izložena izdvojeno, ne može dati zadovoljavajuće odgovore na uzavrele sukobe u Prvom svjetskom ratu.² Prvi svjetski rat spojio je probleme bojišnice i pozadine. Svi su patili... Pozadina je pribavljala hranu i opremala vojnike. šaljući ih tijekom rata u talasima na bojišnicu, gdje su živjeli i umirali u strašnim prilikama, često dulje vremena ukopani u rov pun vode i štakora, što je za naše domobrane najbolje opisao Miroslav Krleža u svojim ratnim novelama i romanima. sudjelujući u tom ratu kao vojnik, bolesnik i ratni izvjestitelj.³ Oni koji su bili teško ranjeni ili otrovani plinom, većinom se nikada nisu posve oporavili. A onda ih je poslije rata pratila - ako su se borili u redovima Austro-Ugarske vojske i stigma poraženih, a i sjećanje na pale drugove. Do bolnica mnogi - pokošeni mitraljeskom vatrom - nisu ni stizali. Oni koji su stigli našli su se u improviziranim bolnicama koje su bile slabo opskrbljene i pomagalima i opremom i stručnom snagom. Improvizacija je trajala gotovo čitavo vrijeme rata jer je tijekom rata sagrađeno nekoliko mrtvačnica ali ni jedna nova bolnica, iako su se neke školske zgrade u Zagrebu pretvorile u bolnice, zadržavši do danas zdravstvenu namjenu. Liječenje ranjenika je dakako unaprijedilo ratnu kirurgiju, ali su rane zbog primjene novih vrsta oružja bile izvanredno teške.⁴

Ubrzo su s drinskog fronta počeli stizati prvi ranjenici a budući da je njihov broj rastao postalo je jasno da su pripremljeni kapaciteti nezadovoljavajući, da vojnici na frontu a i ranjenici u bolnicama nisu dovoljno

¹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 2008.

² Vijoleta Herman Kaurić istražila je nekoliko tema vezanih uz organizaciju zdravstvene službe tijekom Prvoga svjetskog rata, a funkcioniranje zdravstvene službe u Požeškoj županiji za vrijeme Prvoga svjetskog rata a primjer Kraljevske zemaljske bolnice u Pakracu bila je tema njene magistarske radnje. Arhiva Zdravstvenog odjela Zemaljske vlade u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu pruža mogućnost opsežnih istraživanja na tu temu, pa je do tiskanja ovog rada historiografija o Crvenom križu za vrijeme Prvoga svjetskog rata mnogo opsežnija nego ranije. Ona je bila i organizator znanstvenog skupa "1914. godina" koji je održan u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu, gdje su izneseni rezultati mnogobrojnih istraživača iz svih dijelova Hrvatske.

³ M. KRLEŽA, 1946; 1967.

⁴ *BIBLIOGRAFIJA*, 1978.

opskrbljeni te da treba iskoristiti svaku mogućnost koju imaju gradovi u Hrvatskoj za liječenje ranjenika.

Rat je započet u uvjerenju da je Austro-ugarska monarhija, koja je imala stoljetnu vojničku tradiciju, nepobjediva i da će njezina vojska sastavljena dobrim dijelom od bivših krajišnika lako pregaziti Srbiju, koju treba ne samo kazniti zbog ubojstva proaustrijskog srpskog kralja Obrenovića i njegove supruge već i da treba ponovno osigurati njezin utjecaj na istoku i uspostaviti carinskim ratom prekinute trgovačke veze i putove. Austriju je dakako smetala i učestala srpska propaganda o Garašaninovoj velikoj Srbiji koja je početkom dvadesetog stoljeća počela ideološki ugrožavati stvoreni sustav Austro-Ugarske monarhije, privlačeći južnoslavensko stanovništvo u svoj sastav. Austriju je posebno teško pogodilo okretanje Karađorđevićeve Srbije Francuskoj jer je smatrala Podunavlje, osobito Srednje svojim, a tu su se zbog najlakšeg plovnog puta prema istoku pojavili kao konkurenti i Francuska i Britanija i Njemačka. No nitko nije očekivao da će se rat dviju država pretvoriti u veliku svjetsku klaonicu s golemim brojem ni do danas utvrđenih žrtava. Bojišta su postajala i grobišta a za neke nestale ni danas se ne zna što im se dogodilo. I mnogo godina kasnije u Hrvatskoj su se vidjeli teški ratni invalidi, koji su kao vojnici propale države uživali manjkavu njegu i gotovo nikakvu pomoć od jugoslavenskih vlasti poslije 1918. godine.⁵

Nažalost zbog uništenosti arhivske građe u Drugom svjetskom ratu teško se može pisati o Senju u prošlosti, a osobito o vremenu Prvoga svjetskog rata kada je cenzura ograničavala sadržaj novina. Na to je prvi ukazao povjesničar dr. Ivan Jelić u pokušaju rekonstrukcije senjske povijesti u vremenu od 1918. do 1941.⁶ Danas se je posredstvom crkvenih arhiva i obiteljskih ostavština te trudu prof. Ante Glavičića mnogo toga istražilo, ali još uvijek postoje neistražena i nedovoljno dokumentirana područja, te je svaki podatak o prilikama u Senju u tom vremenu dragocjen. Događaji na početku Prvoga svjetskog rata smjenjivali su se vrlo brzo i mnoga zbivanja još su uvijek zavijena velom tajne ili šutnje.

2.

Crveni križ je bio zadužen za ranjenike i za humanitarnu pomoć. On je kao javna organizacija osnovan prvi put nakon bitke kod Solferina 24. lipnja 1859. kada je na bojištu ostalo ležati 40.000 ranjenika bez vode, hrane i liječničke pomoći. Švicarski poduzetnik Jean Henry Dunant izradio je tada u

⁵ *BIBLIOGRAFIJA*, 1978.

⁶ I. JELIĆ, 1965, 111-136.

Ženevi prvi nacrt dobrovoljne organizacije za pomoć ranjenicima u ratu, a onda je rad te ustanove ubrzo pokazao svoju veliku korisnost u Krimskom ratu, kada je Florence Nightingale kao medicinska sestra pružala pomoć ranjenicima koji su umirali u užasnim mukama u tom teškom ratu. Crveni križ Hrvatske je pod imenom Hrvatsko patriotsko pripomoćno društvo osnovan 20. kolovoza 1878. radi pomaganja ranjenicima i stradalima u Bosni i Hercegovini, gdje je izbio ustanak protiv osmanlijske vlasti. Već 20. rujna 1878. donesena su i Pravila slijedeći odluke Ženevske konvencije od listopada 1863. godine. Cilj ove organizacije, koja je uskoro postala međunarodna, bio je pružati pomoć ranjenicima obje suprotstavljene strane, ali je imao i šire ciljeve pomaganja potrebitih u slučaju elementarnih nepogoda i nesreća.

Crveni križ Hrvatske počeo se poslije potresa u Zagrebu 1880. uključivati i u rješavanje neratnih socijalnih problema. Rad Crvenog križa obično je osnažio poslije katastrofa, te je 28. prosinca 1882. novim Pravilima promijenio ime u Hrvatsko-slavonsko pripomoćno društvo Crvenog križa, koje je imalo u 14 podružnica i 3282 člana. Od 1883. se zove Društvo Crvenog križa u zemljah Sv. krune ugarske, kraljevine Hrvatske i Slavonije. Ban Khuen Héderváry potvrdio je 21. veljače 1885. nova Pravila po kojima je hrvatsko društvo Crvenog križa bilo autonomno, ali je podređenost budimpeštanskoj centrali iskazana odredbom da mora davati u miru 10% i onda 20% prihoda centrali, osim u ratu kada zadržava čitav prihod za svoju glavnu djelatnost, tj. liječenje i podupiranje ranjenih vojnika. U slučaju Hrvatske za vrijeme Prvog svjetskog rata Crveni križ u Zagrebu je bio glavni odbor Crvenog križa Hrvatske pod vodstvom dr. Theodora Wikerhausera, dr. Artura Langa i dr. Božidara Špišića, koji su već u vrijeme Balkanskih ratova formirali u Zagrebu odbor Crvenog križa od 28 članova šaljući već tada više mladih liječnika na bojišta.⁷ Dva balkanska rata (1912. i 1913.) bili su ispit za djelovanje Crvenog križa na početku dvadesetog stoljeća, ali kako balkanski ratovi nisu zahvatili hrvatske zemlje pomoć Crvenog križa sastojala se u novčanoj pomoći i sakupljanju dragovoljnih priloga za Crveni križ balkanskih zemalja. No u Srbiju, Bugarsku i Crnu Goru otišli su i neki liječnici iz Hrvatske zajedno s redovnicama sv. Križa čime su unaprijedili svoje medicinsko znanje o djelovanju u ratu. U Zagrebu u Ilici 29 Jakov Hlavka osnovao je Prvu hrvatsku tvornicu kirurških instrumenata, ortopedijskih aparata, bandaža i zavojne robe koja je bila glavni opskrbljivač svih bolnica za potrebe ranjenika i invalida.

Senj nije bio izoliran od ovih zbivanja, i kada je car i kralj Franjo Josip 1914. svojom odlukom skrb za ranjenike i bolesne vojnike povjerio isključivo

⁷.V. DUGAČKI, 2013, 116-117.

Crvenom križu nije se mislilo da će biti toliko ranjenika i toliko potrebitih za socijalne pomoći na sva tri fronta (drinski, galicijski i talijanski ili apeninski na Soči). Crveni križ u Senju, zapravo, građanstvo koje se vezalo članstvom uz ovu organizaciju moralo je preuzeti veliku zadaću za koju nije bilo pripremljeno niti je imalo za to snage.

Zanimljivo je da Zakon o zdravstvu od 25. ožujka 1906. s provedbenom naredbom od 6. siječnja 1908. nema ni jednu odredbu koja bi se odnosila na situaciju izbijanja u slučaju rata.⁸ Dugi mir za Austro-Ugarsku Monarhiju koja nije ratovala od okupacije Bosne i Hercegovine (1878. godine), uljuljkala je organizatore zdravstva te je i Zakon o uređenju zdravstvene službe u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji od 1894. koji je preuzeo zadatke Zakona od 15. veljače 1874. posve zanemario mogućnost organizacije zdravstva u ratnim uvjetima, iako je bila detaljno razrađena civilna liječnička služba.⁹ Po Zakonu od 1894. gradovi do pet tisuća stanovnika trebali su imati jednog liječnika a njegov je djelokrug rada izjednačen djelokrugu kotarskog liječnika koji mu je podređen. Pri osnivanju bolnice bilo je određeno čl. 30 Zakona da upravu treba voditi gradski liječnik, dakle u slučaju Senja dr. Mihovil Barač. U Zakonu postojale su odredbe o postupanju u slučaju zaraznih bolesti, kontroli bludnica, ali se ratna situacija ne spominje. No Zakonskim čl. XX/1911. je određeno, a banski povjerenik Ivan Skerletz je 7. studenog 1913. proglasio Naredbu o uređenju ratnih bolnica zbog bojazni da se Balkanski ratovi ne prošire i na područje Austro-Ugarske Monarhije.¹⁰ Tom je naredbom uvedena obveza liječenja ranjenika svih strana na osnovi konvencije sklopljene u Ženevi.

Time je golema zadaća već prvih dana rata 1914. godine pala na Crveni križ Hrvatske i Slavonije

3.

Povjesničar zdravstva Lavoslav Glesinger nije gotovo ništa napisao o Crvenom križu u Senju tijekom Prvoga svjetskog rata.¹¹ No Senj nije bio beznačajno mjesto; na zbivanja u njemu posebno paze pravaši, pa se riječ senjskih zastupnika čula i u Hrvatskom saboru.

Senj je bio grad velike važnosti za svoje područje, što potvrđuje neprekinuti kontinuitet naseljenosti od prapovijesti do danas. Senj je na raskrižju putova, osobito onih koji dolaze iz kontinentalnog zaleđa, pa njegov

⁸ I. SREMAC – B. ŽUŽA, 2002, 188-206.

⁹ I. SREMAC – B. ŽUŽA, 2002, 166-177, čl. 32, 37-38.

¹⁰ S. VLAHOVIĆ, 2014, 127-128.

¹¹ L. GLESINGER, 1967-1969.

gradski status vrlo star, a tu je bilo i najstarije biskupsko sjedište u Hrvatskoj. Uostalom, Senj ima značajnu tradicijsku baštinu kojom su se Senjani dičili kao i svojom glagoljicom, uskocima i tiskarom, Pavlom Ritterom Vitezovićem i senjskom gimnazijom koju je osnovao biskup Ožegović. Senj se razvijao kao lučko, cestovno, trgovačko, prosvjetno i kulturno središte šireg područja. U 18. stoljeću Senj je jedno od najznačajnijih gospodarskih i kulturnih središta Hrvatske bilo da se nalazio u okviru Austrijskog primorja ili od 1776. u Karlovačkom generalatu u sastavu Vojne krajine. Za francuske uprave i Ilirskih provincija Senj je od 1809. do 1814. sjedište trećeg distrikta, a od 1814. do ponovnog vraćanja banskoj Hrvatskoj je pod ilirskom upravom u Ljubljani. Poslije prati sudbinu banske Hrvatske, te se preko Like sve više oslanja na Zagreb i Hrvatsku. Godine 1871. – dakle ranije negoli drugi gradovi – Senj je izdvojen iz nadležnosti Vojne krajine i vraćen mu je status kraljevskog i slobodnog lučkog grada pa je tada uključen u bansku Hrvatsku i nalazi se pod ingerencijom Hrvatskog sabora. Njegovu važnost za čitavo područje potvrđuje i uloga Senja kao sjedišta Trgovačko-obrtničke komore koja je ugašena tek 1924. godine, preživjevši sličnu instituciju u Sisku za gotovo četrdeset godina. U Senju je djelovalo Hrvatsko parobrodarsko društvo na dionice (osnovano 1902.) koje je imalo četiri parobroda s brodovima "Ante Starčević" i "Hrvatska" (oba sagrađena 1904. godine i nosivosti 198, odnosno 299 brt.) koje je pokušalo održavati pomorski promet s Rijekom te brodovima "Svačić" i "Zrinski".

Međutim, zaobilaženje Senja neizgradnjom željezničke pruge, koja je 1873. izgrađena na relaciji Karlovac – Rijeka, a onda i napuštanje jedrenjaka i prijelaz na parobrodarstvo, prekinulo je prirodni razvoj Senja i kao luke i kao trgovačke veze s unutrašnjosti, definiralo ga kao nevažno mjesto stisnuto podno Velebita koje nema ni dobre brodarske ni dobre cestovne veze, tako da su i financijska ulaganja u njega bila tadašnjim privrednicima neisplativa. Prometna izoliranost osjetila se vrlo snažno i tijekom Prvoga svjetskog rata, ali su postojeće prosvjetne, kulturne, i gospodarske institucije a i svjesnost stanovništva još uvijek bili poticajni faktor za aktivnosti koje su se organizirale i u drugim gradovima i krajevima Hrvatske. Kao središte Hrvatskog primorja kraj mađarizirane Rijeke, Senj je dugo vremena bio svjetlo u tami, vodič kako treba raditi.

Izgubivši gotovo potpuno pomorsku ulogu ulaskom parobroda u pomorsku flotu, pokušaj Senjana da se uključe u parobrodarstvo bio je dramatičan. Vodila se oštra i nesmiljena borba između senjskog brodarskog društva s dva loše građena broda koji nisu mogli konkurirati modernijim brodovima društva Ungaro – Croata, u kojem je jedan od glavnih dioničara bio Ladislav Krajac (1857.-1928.) s brodom "Senj" od 355 brt. koji je sagrađen

1907. godine.¹² Gospiću je Senj prirodni i najbliži izlaz na more, ali teškoća prometovanja kroz Vratnik u odnosu na promet preko Rijeke nakon izgradnje željezničke pruge do Rijeke prorjeđuje se (autobusnih linija još nema već se promet održava kirijašenjem konjskim zapregama). Ipak, zaleđe daje živost Senju i dalje, ta je veza bila neraskidiva i nužna, vezana je i uz djelovanje senjske biskupije. Senj je već bio poznat i kao kolijevka hrvatskog tiskarstva i mjesto gdje se koristi glagoljica, a i sjećanje na rad Vitezovića davalo je Senju još uvijek veliki značaj kao nositelju ideje hrvatske državnosti. Planina Velebit, toliko voljena i opjevana, daje Senju poseban značaj. Veliku važnost ovog područja i prijedloge za unapređenje gospodarstva sadrže i Izvještaji Trgovačko-obrtničke komore Senj pod vodstvom Vlahovića koji je 1914. gradski načelnik s jakim interesom za trgovinu Senja.¹³ Gotovo su svi Senjani bili antimadžarski nastrojeni i u vremenu Prvoga svjetskog rata, iako su kraljevine Hrvatska i Slavonija s mađarskim kraljevstvom bile Hrvatsko-ugarskom nagodbom od 1868. povezane u teško raskidivu cjelinu krune sv. Stjepana, a gospodarstvom u Hrvatskoj je upravljala mađarska vlada u Budimpešti. Ova vlada nije – osim osnutka Kraljevske ugarsko-hrvatsko-slavonsko-dalmatinske tvornice duhana u Senju - pokazala ni najmanju volju da pomogne Senju da iziđe iz krize i da razvije svoje prometne i turističke potencijale, dajući prednost krajevima bližima Rijeci koja je bila pod njihovom neposrednom upravom i izdvojena od hrvatskog autonomnog teritorija. Bilo je tu mnogo zakulisnih igara oko Senja. Mađari su čak pogodovali odlaženju najспособnijih privrednika iz Senja, pa je i obitelj Krajacs osnovala parobrodarsko društvo Ungaro-Croata koje je imalo sjedište u Rijeci, što je sve djelovalo uništavajuće na malu, kapitalom slabu i vrlo ranjivu senjsku sredinu. O prilikama u Senju uoči rata pisali su Vinko Antić¹⁴ i Pavle Rogić.¹⁵

Na početku rata zabranjeni su mnogi listovi.¹⁶ Zbog cenzure slabo obavještavanje javnosti o drinskom frontu stvara dojam da moćna vojska Austro-Ugarske Monarhije pobjeđuje. Međutim hitno otvaranje ratnih bolnica i grozničavo sakupljanje novčanih i drugih priloga u čitavoj zemlji, pa i u Senju, upućuju na pravu stvarnost. Lika s Gospićem i Senjom kao izlaznom lukom nisu imali svoga novinarskog izvještača. Pod cenzurom je i *Novi list* i

¹² *ALMANAH*, 1922, II-1, 237.

¹³ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1997, 151-168.

¹⁴ V- ANTIĆ, 1978, 20.

¹⁵ P. ROGIĆ, 1975-79, 97-108.

¹⁶ U Rijeci Milan Marjanović izdaje 1914, *Književne novine*, južnoslavensko glasilo tiskano kod Đure Trbojevića, a u uredničkom odboru su Viktor Car Emin za Istru, Svetozar Čorović za Srbiju, odvjetnik dr. Ivan Krnic i književnik u Delnicama za Gorski Kotar.

Primorske novine Pere Ljubića koji se nastanio u Rijeci nakon odlaska iz Virja i Osijeka.¹⁷ Intelektualci tog vremena ponikli u Senju kao Milutin Cihlar Nehajev koji vodi od 1912. uredništvo zagrebačkog *Jutarnjeg lista*, Milan Ogrizović uređuje od 1912. specijalizirani kazališni tjednik *Hrvatska pozornica* u Zagrebu, ne dobivaju vijesti iz Senja. I Senjanin dr. Vinko Krišković, profesor upravnog prava na zagrebačkom Pravnom fakultetu ne miješa se u senjska pitanja do 1917. godine, kada postaje predstojnik Odjela za unutrašnju upravu Zemaljske vlade. Tek u toj ulozi podbana, a vjerojatno i pod utjecajem prijateljstva s dr. Josipom Šilovićem, organizatorom Narodne zaštite u Hrvatskoj, kojoj je glavni zadatak briga za obitelji mobiliziranih vojnika, Krišković je isposlovao dozvolu kod kralja da ugrožena djeca iz Hercegovine, Bosne, Dalmacije, Istre i Slovenskog primorja budu privremeno smještena na sjeveru zemlje, pa time ulazi sve jače u politiku. Pravnici Julije Rorauer bio je također Senjanin a i sveučilišni profesor koji se je bavio nacionalnom ekonomijom vodeći jedno vrijeme i gospodarski sektor Zemaljske vlade, ali nije ništa učinio za ozdravljenje ugroženog senjskog gospodarstva. Mnogi značajni Senjani su već pokojni. Senjanin i profesor na senjskoj gimnaziji Ivan Radetić umro je 1914. godine. Profesor na senjskoj gimnaziji više godina bio je i Mile Magdić, koji je objavio 1877. prvu povijest Senja, a na senjskoj gimnaziji je 1911. – 1912. godine radio i Krsto Pavletić. U Senju je živio i književnik i pravnik Josip Draženović. Mnogi Senjani rade i žive izvan Senja pogođeni zatvaranjem viših razreda senjske gimnazije 1885. godine, te je ostala aktivna samo niža gimnazija sa smanjenim brojem profesora. Međutim, sjećanje na Josipa Gržanića (1844.-1907.), koji je 30. rujna 1885. udario nogom bana Khuena u Hrvatskom saboru radi otuđenja komorskih spisa još uvijek se s ponosom spominje kod Senjana.

U Senju pred Prvi svjetski rat živi nešto više od 3000 stanovnika, a živi se uglavnom od žena i djevojaka koje rade u državnoj Tvornici duhana u Senju (otvorenoj 1894. godine), s razloga smanjivanja silne nezaposlenosti koja je nastala nakon propasti jedrenjaštva. Mogućnosti zarađivanja u Senju su slabe, a gospodarstvo čitavog područja pokazuje silaznu liniju.¹⁸

Dugogodišnje zapuštanje Senja bilo je početkom rata dosta vidljivo, ali su Senjani ipak odmah počeli prikupljati pomoć za Crveni križ. Pomišljalo se i da se poveća kapacitet male bolnice u Senju za primanje ranjenika. No zapostavljen i zanemaren Senj nije imao dobrih javnih zgrada za takvu svrhu pa

¹⁷ Peroslav Ljubić (Virje, 1869. - Beograd, 1929), pokrenuo je u Virju prve novine *Podravec*, ali je od pravaša i Radićevca postajao sve više jugoslavenski orijentiran, te je i završio u Beogradu kao voditelj Press Biroa.

¹⁸ M. DESPOT, 1965, 225-231.

je to bio faktor koji je rad za Crveni križ ograničio na sakupljanje novca i stvari dobrim dijelom uz pomoć Senjsko-modruške biskupije u Senju. Zgrade koje su za vrijeme Vojne krajine bile u vojnoj upotrebi zapuštene su i više nisu bile upotrebljive za smještaj bolesnika i ranjenika. Naime, proces razvojačenja Vojne krajine teče od 1848. godine, a 1856. je rasformirana topovska baterija tvrđave Nehaj i obalnih utvrda Sv. Marija Art i Sv. Ambroz od 26 teških topova. U tvrđavi Nehaj više se ne smješta vojska, a plan adaptacije iz 1815. godine se nije realizirao. Udar groma 1856. kada je srušena sjeverozapadna kula učinila je tvrđavu Nehaj upotrebljivim samo kao skladište i ponekad zanimljivi vidikovac. Napominjem da Nehaj nije spašen ni restauracijom kule 1924. godine. Tek pod vodstvom upravitelja Gradskog senjskog muzeja Ante Glavičića Nehaj se obnavlja, ali tek 1964.-1974. godine.¹⁹ Početkom Prvoga svjetskog rata svi znaju za stari uskočki grad Senj, ali nitko više s njim ne računa ni kao s kasarnom, ni kao s vojničkim oporavilištem. Iako vojni krugovi Monarhije do rata drže u novoizgrađenim kasarnama brojne vojnike te je Hrvatska usprkos ukinuća Vojne krajine i dalje ratni logor Monarhije, Senj nema takvu zadaću. Senj se hrani sjećanjima, a u stvarnosti u gradu se teško živi. Od nekadanjih prometnih ustanova ostalo je samo sjedište senjske Primorska kapetanije, jer je plovidba brodova senjskim kanalom zahtijevala neprestanu kontrolu. Tu se roba mogla i cariniti, ali su loše ceste prema unutrašnjosti i izostanak gradnje željeznice do Senja smanjili promet carinarnice na minimum.²⁰

4.

Kada je Beč objavio Srbiji ultimatum a onda i rat 28. srpnja 1914., zavladao je u mnogim mjestima Hrvatske euforično raspoloženje. To se lijepo može dokazati na primjeru Senja kada su svi Senjani htjeli pridonijeti nadajućoj se pobjedi Austro-Ugarske vojske, te počeli skupljati dobrovoljne priloge. Želja da doprinesu pobjedi bila je izražena i osnivanjem dviju senjskih podružnica Crvenog križa koje su se međusobno nadmetale u prikupljanju pomoći i koje su upravo stoga postale velik predmet spora među Senjanima.

¹⁹ SPOMENICA, 2012, 44-45, 148.

²⁰ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1997, 151-168; 1999, 247-284; 2002, 155-186.

²⁰ Drago Vlahović (Senj 1870. - Senj, 1924) bio je sin pravnik Nikola Vlahovića (1865-1910), pravaša koji je surađivao u *Hrvatskoj vili* ali i u *Novom listu*. Objavljivao je pod pseudonimom *N. M. Senjanin*. Drago Vlahović je preuzeo vodstvo Stranke prava na senjskom području, a kao predsjednik Trgovačko-obrtničke komore u Senju i gradonačelnik ostavio je u gospodarstvu Senja značajan trag.

Početno euforično vrijeme Prvog svjetskog rata trajalo je samo nekoliko tjedana te je ubrzo zamijenjeno užasom onih koji su shvatili da u jednom danu, zbog tehnološke modernizacije ratnih oružja, gube život i zdravlje mnogi mladi ljudi. Zajedno s obavijestima o smrti stizale su i medalje za hrabrost, jer u brzojavima o smrti piše se o "hrabroj pogibiji" mladih vojnika.

Ivan Skerletz od Lomnice, ban od 1913. do 1917. godine, šalje brojne upute o organiziranju saniteta i angažiranju stanovništva u službi ratne privrede po cijeloj Hrvatskoj. Kroz sedam zajmova tijekom Prvoga svjetskog rata izvučene su gotovo sve štednje građana, iako se istovremeno s ratnim špekulacijama stvarao novi sloj ratnih bogataša, koji su se bavili nakupom i prekupom hrane za potrebe fronta i pozadine. Jednom pokrenuta ratna mašinerija mljela je svakodnevno i ljude i resurse zaraćenih država; Hrvatska je postajala sve jadnija i sve siromašnija jer po Hrvatsko-ugarskoj nagodbi njoj i nisu stajala na raspoložbi druga financijska sredstva, osim onih koja su joj bila određena po financijskoj nagodbi, a to je bilo jedva dovoljno i za udovoljavanje normalnih potreba Hrvatske, a kamoli za izvanredne potrebe u vremenu rata. Brojne interpelacije Stjepana Radića podnesene Hrvatskom saboru koji ih većinom i nije stavljao na dnevni red govore o teškim prilikama u Hrvatskoj u 1914. godini.²¹

Iz tjedna u tjedan nakon početka rata zahtjevi vlade prema stanovništvu su bili sve veći. A onda su u kolovoza 1914. počeli stizati prvi ranjenici s fronta na Drini, pa je vlada uputila kotarskim načelnicima i županijama okružnice da se kao moralna i patriotska dužnost smatra da stanovnici doprinose na oltar humanitarnog društva Crvenog križa žrtve, te su zadužena općinska i gradska poglavarstva sakupljati dobrovoljne prinose, tj. rubeninu i posteljenu za opremu improviziranih bolnica. Sakupljene stvari imale su se pregledati, a po potrebi i iskuhavati kako bi se spriječilo širenje zaraznih bolesti.²²

U Senju su ozbiljno shvatili rad Crvenog križa te su osnovane čak dvije podružnice.

Prvo je osnovana podružnica koju su vodili kao predsjednik vikar senjske biskupije Josip Šnidaršić²³ i Jelka Krajacz koju je podržavao i kotarski liječnik

²¹ *GOVORI Stjepana Radića.*

²² Okružnica Zemaljske vlade br. 134 VII - 1914. primljena u Požeškoj županiji 26. kolovoza 1915. Zahvaljujem prof. Krešimiru Škuljeviću na kopiji dokumenta koji je pronašao u župnom dvoru u Sibirju.

²³ Josip Šnidaršić (Senj 1843.-1918.) položio je ispit zrelosti 1861. na senjskoj gimnaziji i po završetku bogoslovije se zareadio te obavljao službu vikara i kanonika senjsko-modruške biskupije. Umro je na kraju Prvoga svjetskog rata. (B. DIKLIĆ, 1989, 71-110; J. MARUŠIĆ, Index persolnarum Senjsko-modruške i krbavske biskupije).

dr. Adolf Scherzer koji je bio i u upravnom odboru podružnice Prve hrvatske štedionice (osnovane u Senju 19. lipnja 1911. godine)²⁴ Već tijekom kolovoza ova je podružnica počela prikupljati pomoć za Crveni križ. U svega nekoliko dana postigla je odlične rezultate jer je Ladislav Krajacz, suprug Jelke bio senjski veletržac i brodovlasnik, dakle čovjek od ugleda. Grupa je imala velikih planova, pa čak i otvorenje privremene bolnice za oporavak ratnih ranjenika, prema tomu bolnicu bez prava javnosti, za čije je otvorenje ipak trebalo dobiti odobrenje Zemaljske vlade u Zagrebu. Ova je podružnica okupljala članove koji su bili bliže Frankovoj Čistoj stranci prava na čelu koje je do smrti bio dr. Josip Frank, koji je pogodovao krupnom kapitalu.

Rezultati ove grupe zapeli su u oko gradonačelniku Dragi Vlahoviću, veletršču vinom, koji je bio podrijetlom iz Dalmacije, ali je rođen u Senju.²⁵ Vlahović se oslanjao na obitelj Devčić. Bio je čelnik Stranke prava u Senju. On je 1906., nakon pobjede na saborskim izborima, preuzeo senjsku Trgovačko-obrtničku komoru. Vodio je i Hrvatsko parobrodarsko društvo koje je imalo dva broda, a tu je kao činovnik do smrti radio i Gržanić. Iako je i Vlahovićeva obitelj bila snažna, važna i znakovita za Senj, u konkurenciji s moćnom plemićkom obitelji Krajacz (Krajač) bila je slabija, što je imalo dugotrajne posljedice za politički a i svekoliki život Senja. Premda su gotovo svi Senjani bili pravaši, pa i Vlahovići i Devčići i Krajači, njihovo neslaganje i rascjep, koji započinje još 1895. godine, bio je presudno za Senj jer su vrlo komplicirani odnosi i privatni interesi nadvladali društvene.²⁶ Vlahoviću i nije bilo u interesu osnivanje privremene ratne bolnice, za koju bi morao prikupljati prinose od ionako siromašnog građanstva i iz neplodne okoline jer bi hranu trebalo dopremiti iz daleka morskim ili cestovnim putem, pa su i izvještaji senjske Trgovačko-obrtničke komore Zemaljskoj vladi u Zagrebu puni trgovinskih i prometnih problema. Kako bi zaustavio rad Šnidaršić-Krajacz podružnice Crvenog križa, koje je imalo velike planove u organiziranju Crvene pomoći, Vlahović je olako vlastitom odlukom sva sredstva koja je imao prikupljena, kao npr. vrijednosne papire ili založnice u gradu, poslao već 7. rujna 1914. Zemaljskoj vladi u Zagreb, smanjivši tako mogućnost dodatnog angažmana Senja na organiziranju Crvenog križa i radu ratne bolnice kako je to planirala grupa Šnidaršić-Krajacz. Nezadovoljan osnivanjem Šnidaršić-Krajač podružnice Crvenog križa Vlahović je svojim utjecajem, a čini se i novcem, izvršio pritisak na bana Ivana Skerleca od Lomnice i ovaj se je priklonio

²⁴ *HRVATSKI kompas 1913-1914*, 275. Treba napomenuti da je Drago Vlahović bio u upravnom odboru drugog novčanog zavoda, Senjske štedionice, osnovane 1873.

²⁵ E. LJUBOVIĆ, 2010.

²⁶ S. MATKOVIĆ, 2001, 284.

Vlahoviću te stornirao svoje ranije odobrenje Podružnici Crvenog križa pod upravom Šnidaršić-Krajach te osnovao svoju podružnicu koju vodi s dr. Antom Lončarićem.²⁷ Time je pokrenut proces koji je još više podijelio senjsko građanstvo u dvije grupe odnosno dvije podružnice Crvenog križa. Ova podjela nije dugo trajala, ali je bila jasna slika tadašnje nejedinstvenosti senjskog građanskog društva koje su već smrću ili poslovno napustili njegovi istaknuti političari.

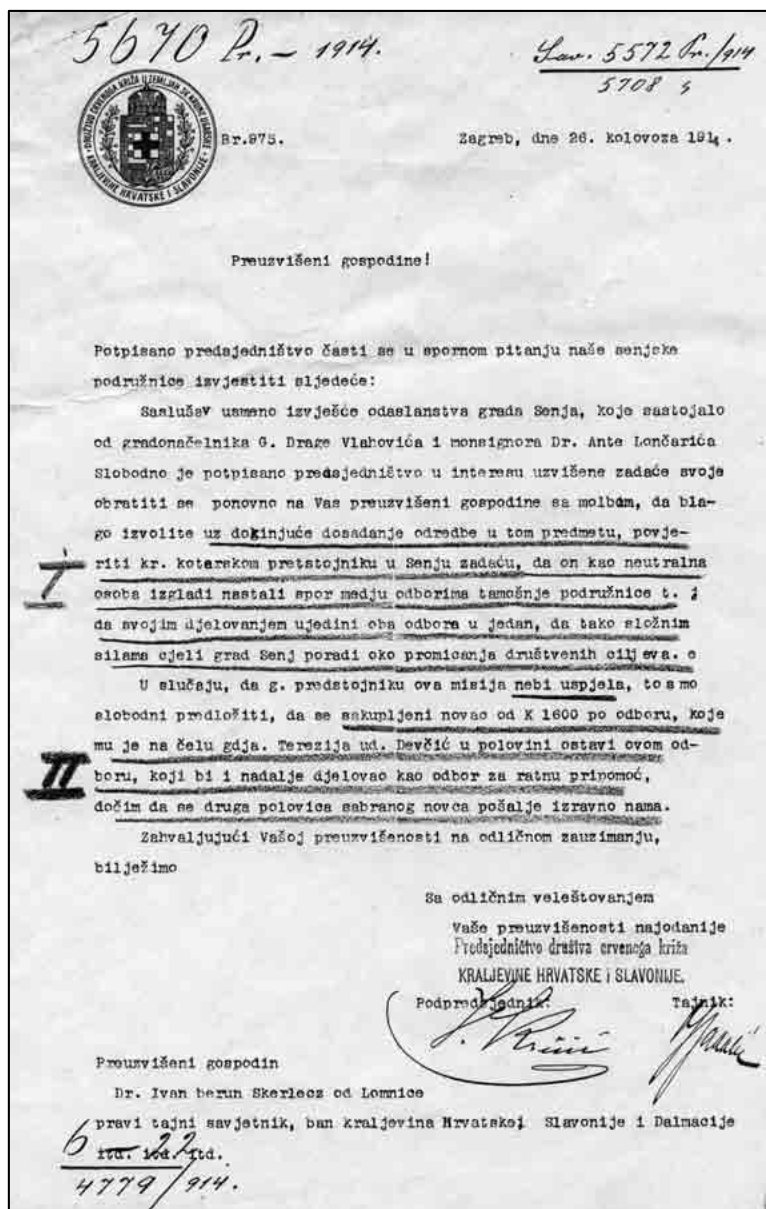
Prijenos novčanih vrijednosti grada Senja u Zemaljsku blagajnu u Zagrebu svakako je utjecala na odluku bana Skerletza i Glavnog zagrebačkog odbora Crvenog križa iz Zagreba u rješavanju ovog spora (Sl. 1). Iz Zagreba je došla zapovijed da treba ujediniti obje podružnice. Međutim to nije bilo moguće postići zbog silnog otpora građanstva podijeljenog u dvije grupe. No novaca više u gradskoj blagajni nije bilo pa je i djelatnost Crvenog križa bila skromna. Iako je vjerojatno senjska ratna bolnica s pedesetak kreveta osnovana, ona nije imala potrebne uvjete za rad sve do završetka rata zbog prometne izoliranosti Senja (zbog pomorske blokade) i slabe ceste preko Velebita te manjka konjske zaprege, jer su konji velikim dijelom bili rekvirirani za rat. Stanje se nije promijenilo do završetka rata. Lagan pristup i bogata okolica bili su glavni preduvjeti koji su doveli do osnivanja i održavanja bolnica, lazareta i lječilišta u mnogim gradovima sjeverne Hrvatske.²⁸ Senj takvih preduvjeta nije imao iako nije bio blizu bojišnice, pa su mu i bolnički kapaciteti za vrijeme rata ostali vrlo skromni, a možda čak i smanjeni.

Nepravedno forsiranje Vlahovićeve podružnice izazvalo je veliko negodovanje u Senju i zatražena je intervencija bana sa zahtjevom da odredi koja podružnica ima djelovati odnosno da postavi u Senju svog povjerenika koji će upravljati gradom.

Dokumenti objavljeni u ovom prilogu omogućavaju rekonstrukciju problema koji se je pokazao u Senju na početku Prvoga svjetskog rata upravo

²⁷ Dr. Ante Lončarić polazio je senjsku gimnaziju i služio je u Senjsko-modruškoj biskupiji kao kanonik. Bio je 1913. predsjednik Hrvatske pučke štedionice kao zadruge u Senju koja je osnovana 1910. u čijem ravnateljstvu je bio Antun Kosina, Josip Kratochvil i Milan Brajković koji je bio i ravnatelj. (*HRVATSKI kompas 1913-1914*, 488)

²⁸ Čak i mnoga lječilišta liječila su ratne ranjenike a neke su se o njima brinula o ratnim vojnim invalidima i poslije rata. Tako je bilo u Varaždinskim toplicama u ožujku 1920. kada je Povjerenstvo za socijalnu skrb u Zagrebu uputilo molbu ravnateljstvu ovog kupališta koje je osnovano od Zagrebačkog kaptola ali ga je po završetku rata preuzeo Crveni križ s upitom može li primiti radi liječenja 50 ratnih invalida. Ratne invalide i ruske izbjeglice ovo je lječilište držalo do 1926. godine. (S. VLAHOVIĆ, 2014, 131, 126). No ranjenike je primala i privatna bolnica sv. Marije della Salute u Novom Marofu vlasnika grofa Rudolfa i grofice Luise Erdödy, gdje su ranjenike njegovale časne sestre Milosrdnice iz Zagreba. (S. VLAHOVIĆ, 2014, 127).

Sl. 1. Dopis Društva Crvenog križa za Hrvatsku i Slavoniju banu Ivanu Skerlecu od Lomnice 26. kolovoza 1914 s molbom da riješi problem senjskog Crvenog križa. (Arhiv Hrvatske, Zem. vlada, 5670 Prs.1914.)

na pitanju sakupljanja pomoći za Crveni križ, i organiziranja bolnice. Čini se da je prvo intervenciju bana dr. Ivana Skerleca od Lomnice zatražilo Predsjedništvo Crvenog križa u Zagrebu koje se je također založilo za Vlahovićevu podružnicu, iako je druga podružnica imala više rezultata u prikupljanju pomoći jer je imala 153 člana među kojima je bilo mnogo senjskih uglednika i državnih činovnika. Odluka bana bila bi iznenađujuća da se ne zna kako je Vlahović u vrijeme rješavanja tog spora prepustio Zemaljskoj blagajni sva sredstva grada Senja, i njegovih dionica u štedionicama, i obveznice i zapise građana, ostavivši time grad Senj bez novaca. No sam tijek rješavanja ovog spora nije bio jednostavan. Prvo je ban ukinuo odredbu koja daje prednost Krajaczevoj podružnici Crvenog križa kao prvo registriranoj. Predsjedništvo Crvenog križa u Zagrebu je na to zatražilo od bana 26. kolovoza 1914. da se odluka povjeri kotarskom predstojniku Kadiću i da se oba senjska odbora Crvenog križa spoje u jedan. Međutim Josip Šnidaršić i Jelka Krajacz nisu bili za takvo rješenje.²⁹ Ova je podružnica uživala podršku obitelji Krajacz od koje je Ladislav Krajacz ušao u politiku još 1883. na listi Narodne stranke, biran u Brlogu i ostao saborski zastupnik do 1906. godine kada nije izabran, jer je prestala s radom njegova stranka koja se stopila s unionistima. Iako je početkom Prvoga svjetskog rata Ladislav već izašao iz politike, politički djeluje član njegove obitelji dr. Ivan Krajač.³⁰

Od 1906. do 1913. senjski saborski zastupnik je Drago Vlahović, član Čiste stranke prava. Tada ga potiskuje Guido Hreljanović, brat Jelke Krajacz, koji se deklarira kao član Hrvatsko-srpske koalicije koja surađuje s vladom u Zagrebu, imajući jedno vrijeme i vodeću ulogu u vladi. Hreljanović je zastupnik i za bana Skerletza i za bana Antuna Mihalovicha; od njega je podružnica Crvenog križa Krajacz - Šnidaršić zatražila 7. rujna 1914. da banu Skerletzu izloži pravo stanje stvari priloživši i predstavku u kojoj se govori kako je ova podružnica Crvenog križa nastala i što je postigla, ilustrirajući time i prilike u Senju prvih dana Prvoga svjetskog rata što je svakako zanimljiv i originalan zapis.

Ban nije mnogo oklijevao u daljnjem podržavanju Vlahovića. Vlahović je kao voditelj senjske Trgovačke-obrtničke komore i zastupnik u Hrvatskom saboru imao značajnu ulogu na senjskom području i na gospodarskom i na društvenom planu. Zna se da je Skerletz lavirao i s Hrvatsko-srpskom koalicijom, ali senjski primjer pokazuje da je bio u nekim stvarima bliz i Čistoj stranci prava i možda je upravo to bilo sudbonosno da je 1917. zamijenjen dr.

²⁹ Pripadala je jednoj od najuglednijih senjskih obitelji.

³⁰ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1994, 253-270.

Antunom Mihaloviczem koji je bio povezaniji s Hrvatsko-srpskom koalicijom. No 1917. za podbana je imenovan dr. Vinko Krišković, Senjanin, koji je razriješen podbanske časti već krajem 1918. na izričit Mihaloviczev zahtjev.³¹ Dakle, pristajanje uz Vlahovića bilo je čista politika.

Dokumentacija nam pruža mogućnost detaljnijeg uvida u tijek spora. Spor je započeo već u srpnju 1914. a u kolovozu je zatražena intervencija kod predsjedništva Crvenog križa kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu, potpredsjednika J. Krešića i tajnika Josipa Badalića. Oni su saslušali izaslanstvo podružnice Crvenog križa kojemu je na čelu bila Terezija Devčić, (Senj, 15. X. 1861. - Senj, 23. X. 1924.), udovica Roka Devčića i rođakinja senjskog književnika Virgila Devčića (1858.-1902.), koja je vodila u Senju jednu tiskaru od 1895. do 1924. i koja je 1902. tiskala *Vodič po Senju i okolici - Führer durch Zengg und Umgebung*. Tiskara Terezije Devčić imala je konkurenciju u tiskari braće Hreljanović. No u stvarnosti ovu je podružnicu vodio gradonačelnik Drago Vlahović i monsignor dr. Ante Lončarić te je ban zamoljen da povjeri kotarskom predstojniku u Senju da ujedini oba odbora u jedan, a ako ova misija ne bi uspjela da se pola iznosa od sakupljenih 1600 kruna dade senjskom Vlahovićevu odboru, koji će nastaviti rad odlukom bana, a druga polovica sakupljenih sredstava neka se prenesu predsjedništvu Crvenog križa u Zagrebu.

No kako je već rečeno, Vlahović je već 7. rujna uputio vrijednosne papire senjske općine u iznosu od 932.032 kruna i 24 filira Zemaljskoj blagajni u Zagreb na pohranu tijekom rata. Grad Senj ostao je bez svih vrijednosnih papira, kao i dionica Senjske štedionice te Hrvatsko-slavonske zemaljske hipotekarne banke u Zagrebu pa i obveznica pojedinaca uloženi kod grada. Senjski gradonačelnik Drago Vlahović je bio prvi koji je to učinio godinu dana prije drugih gradova, osiguravši si tako - iako je bio poznati član Čiste stranke prava - vodeći položaj u Senju i tijekom čitavog rata djelujući i kao povjerenik. Drugi gradovi su to učinili tek na banov nalog od 18. svibnja 1915. kada je ova odluka za Hrvatsko primorje donesena zbog mogućnosti upada talijanskih trupa nakon što je Italija na osnovi Londonskog sporazuma ušla u rat na strani Antante.³² Tada su sve gradske blagajne, pa i senjska u cjelini bile predane u pohranu Zemaljskoj blagajni u Zagrebu pa je iz Senja otpremljeno 19. svibnja 1915. uz supotpis gradonačelnika Vlahovića, blagajnika Lulića i protustavnika Rubellia 932.978 kruna i 30 filira u Zagreb, dakle čak nešto više nego što je općina

³¹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 2005, 173-178.

³² Hrvatski arhiv u Zagrebu, Zem. vlada, kut. 875. PRZV, 4446 od 19. V. 1915.

registrirala kao svoje vrijednosne papire.³³ Treba reći da su svi ovi vrijednosni papiri utrošeni za ratne potrebe i ništa se od toga nije vratilo u Senj.³⁴ Tako su pohranjene u Zagrebu i obveznice Jure Thiana u iznosu od 784 kruna, ali i Petronele Dujmović još iz 1859. godine, od 2100 kruna.

Senj se našao u vrlo neugodnoj situaciji kada su potkraj rujna počeli pristizati brodovima ranjenici iz juga Dalmacije i Dubrovnika. S obzirom na smještajne i prehrambene prilike u Senju ovi su ranjenici vjerojatno otpremljeni dalje u unutrašnjost zemlje, ali bi to trebalo istražiti.

U svakom slučaju iz dokumenata se može zaključiti da su se Senjani podijelili u dvije grupe: onu pravašku s Dragom Vlahovićem koji je na čelu Trgovačke i obrtničke komore u Senju i gradonačelnik i onu koja vuče korijenje od Hrvatsko-srpske koalicije zapravo nekadanje Narodne stranke a koja se veže uz Ladislava Krajacza (1857.-1928), gradonačelnika Senja od 1884. godine.³⁵ Podružnicu Crvenog križa u Senju vodila je njegova supruga Jelka i vikar Josip Šnidaršić ali je u odboru i Antonija Krajacz, te tajnik senjske trgovačko-obrtničke komore Julio Scarpa³⁶, ali i kanonik Ivan Vidas³⁷ iz senjsko-modruške biskupije, te gradski liječnik Barač a povremeno surađuje i kotarski liječnik Scherzer. Kakvo je bilo raspoloženje građana Senja prema ovim opcijama ne možemo zaključiti na osnovi prezentiranih dokumenata. Još 1903. grupa mladih Senjana napala je kuću Ladislava Krajacza i očito je bio tada neomiljen u Senju.³⁸ Senj 1914. više nije imao velikih političara. Godine 1907. umro je Ivan Gržetić poznat po napadu na bana Khuena Héderváryja u Hrvatskom saboru. Senj od 1869. stalno gubi svoje stanovništvo i 1910. ima svega 3.203 stanovnika dok u kotaru živi nešto iznad deset tisuća ljudi.³⁹ Na kraju rata umro je 1918. i senjski kanonik Josip Šnidaršić što je bio veliki gubitak za biskupiju i Senj. Treba istaknuti da su se obje podružnice oslanjale na svećenstvo biskupije i kaptola, ali čini se da ni oni nisu uspjeli pomiriti suprotne interese. Senj je naime bio jedna od 14 biskupija u Hrvatskoj u okviru

³³ Hrvatski arhiv u Zagrebu, Zem. vlada, kut. 875. - iskaz.

³⁴ Hrvatski arhiv u Zagrebu, Zem. vlada, kut.875, Zem. vlada 6-22-4569/1914. - br. 6137.Pr.-191t.Pred. zem. vlade.

³⁵ J. TURKALJ, 2003, 304, 306.

³⁶ Tajnik Trgovačko-obrtničke komore u Senju Julio Scarpa pripada svakako obitelji senjskih pravaša Viktoru koji je bio dioničar Prve hrvatske radničke tiskare osnovane u Zagrebu 1896. od Čiste stranke prava. Julio je 1926. bio povjerenik Radiše u Senju, Vicko Scarpa je pak djelovao 1898. u Zadru.

³⁷ Ivan Vidas (Hreljin, 7. VII. 1867. - 1955) bio je 1891. zaređen za svećenika a čitav život obavljao je službu u Senjskoj biskupiji te je bio i kanonik. (M. ROGIĆ, 2001, 183)

³⁸ S. MATKOVIĆ, 2001, 174.

³⁹ V. ANTIĆ, 1978, 20.

Austro-Ugarske Monarhije, ali ju je dozvola za služenje mise u glagoljici izdvajala od drugih biskupija. Uz Vlahovića bio je dr. Ane Lončarić, dok je uz Krajacza bio Hinko Šnidaršić, kanonik Senjsko - modruške biskupije. Na čelu Senjsko-modruško-krbavske biskupije bio je dr. Josip Marušić, koji se očito nije htio miješati u ovaj sukob.

Zanimljivo je pratiti liječnike koji su se također podijelili i koji su možda upravo radi toga napustili Senj. Naime prema čl. 65 Zakona od 1894. grad Senj je morao imati gradskog liječnika koji je bio gradski činovnik, a u kotaru je morao djelovati i kotarski liječnik podređen gradskom liječniku. Dakle zdravstvena služba u Senju je bila dobra ali očito i među liječnicima vlada konkurencija. Iako stranački neistomišljenici kotarski senjski liječnik dr. Adolf Scherzer i senjski gradski liječnik Mihovil Barać su kao liječnici vezani Hipokratovom zakletvom često zajedno radili u malenoj senjskoj gradskoj bolnici, koja je trebala imati 50 kreveta i gdje su glavnu službu obavljale sestre milosrdnice. Ni jedan od ova da liječnika nije ostao u Senju: Dr. Scherzer je krajem rata premješten u Gradsku bolnicu u Koprivnici, a zatim postao jedan od najpoznatijih hrvatskih otolaringologa u Zagrebu⁴⁰; Barać je pak dobio premještaj u Požegu koja je imala ratnu bolnicu kao i Brod na Savi.⁴¹

Dokumenti se u ovom radu donose kronološki, s time da je doista došlo odlukom bana do spajanja oba odbora, ali s vrlo ograničenim sredstvima, pa je i djelovanje Crvenog križa bilo takvo. Senjski Crveni križ bio je ujedinen odlukom vlasti i radom redarstvenog povjerenika grada. Za čitavo vrijeme rata on je djelovao u skromnim razmjerima kao i bolnica. S nešto više od pedesetak kreveta održala se bolnica i do Banovine Hrvatske 1939. kao banovinska bolnica, iako je grad imao svega 3072 stanovnika, a kotar s Jablancem nešto iznad deset tisuća, pa iako je grad Senj bio za 1700 stanovnika manji od Crikvenice i tek za 300 stanovnika veći od Novog Vinodolskog u njemu je djelovala banovinska bolnica s 53 kreveta i čak šest liječnika. Taj broj bolničkih kreveta u Senju određen je zaključcima Crvenog križa u Senju na početku Prvoga svjetskog rata. U ovoj bolnici službu su obavljale časne sestre milosrdnice koje su imale svoj samostan u Senju i u Praputnjaku. Navodim da je Gospić imao banovinsku bolnicu sa 151 krevetom i deset liječnika, pa je dakle u gradu Senju bilo prema broju stanovništva više liječnika, što je

⁴⁰ *ALMANAH*, I, II-7, 316. Koprivnička bolnica je pod vodstvom dr. Mirka Kasumovića koji je otac bio školski nadzornik u Gospiću tražio najbolje kadrove za veliku bolnicu u Koprivnici. Kasnije Scherzer prelazi u otolaringološku kliniku u Zagrebu, te od 1922. sudjeluje na međunarodnim kongresima, objavivši u *Liječničkom vjesniku* velik broj radova. (*BIBLIOGRAFIJA*, br. 7358, 7364, 7365, 7270, 7743, 7760, 9131, 9660-9664, 11822-12-911.)

⁴¹ *ALMANAH*, II-7, 316, V. HERMAN-KAURIĆ, 50-52, 99-120.

vjerojatno posljedica rada Tvornice duhana.⁴² Bilo je pravo čudo da se uspelo održati i takav zdravstveni standard u Senju s obzirom na politiku Zemaljske vlade odnosno kasnije Beograda i Savske banovine prema pravaškom i glagoljaškom gradu, ali i obzirom na blizinu zdravstvenog lječilišta u Kraljevici sa stotinu kreveta, te Gospića s ovećom bolnicom.

5. Zaključak.

Grad Senj je 1880. bio najjača kula pravaštva jer se propast senjske privrede odrazila na političke stavove stanovništva koje je pod jakim utjecajem katoličke crkve.⁴³ No čini se da je nedostajalo sloge pa su podjele zahvatile sve pore društva imajući tragične i dugotrajne posljedice na razvoj Senja. Vlahovići dolaze u Senj iz Dalmacije a Krajaczi su autohtoni privrednici Senja i okolice. Obje obitelji su ugledne i privredno jake ali nemaju istu ideologiju. To je dovelo do pokušaja osnivanja dviju podružnica Crvenog križa u malenom Senju na početku Prvoga svjetskog rata, koje se nisu ni u čemu mogle dogovoriti pa je konačno odlukom vlasti osnovana jedna podružnica koja nije mogla razviti veću aktivnost zbog nesloge.

Grupa oko Vlahovića, zapravo, obitelji Devčić⁴⁴ držala je Senjsku štedionicu (osnovanu 1873.), imala i značajne pozicije u lučkoj trgovini, ali i tradiciju vezanu uz prvu senjsku tiskaru osnovanu 1873. godine. Na drugoj strani obitelj Krajacs vuče podrijetlo od plemenitaške obitelji Steničnjak koja je pripadala slobodnoj plemićkoj općini stare Županije goričke te se spominju i u Modruškom urbaru iz 1408. godine, a onda ih možemo pratiti sve do tragične smrti Ivana Krajača koji je nestao prilikom povlačenja iz Hrvatske u svibnju 1945. godine odnosno do Vuka Krajača, koji je utemeljio Senjsko muzejsko društvo i brinuo o kulturno-povijesnoj baštini Senja. Krajači su se bavili trgovinom drva, ali je njihova glavna aktivnost bila vezana uz parobrodarstvo pa su, vidjevši da se Senj ne može razviti kao parobrodarska luka, preselili svoju centralu u Rijeku pa i u Zagreb.⁴⁵ Ivan Krajač je političar i kreator gospodarske i turističke politike Hrvatske poslije Prvoga svjetskog rata i nikako zanemariva povijesna ličnost.⁴⁶

Senj su uoči i tijekom Prvoga svjetskog rata napustili njegovi najznačajniji zavičajnici. Zbog propasti jedrenjaštva i razvoja parobrodarstva

⁴² HRVATSKO selo i medicina, 1941, 39-40, 91.92.

⁴³ S. MATKOVIĆ, 2001, 282.

⁴⁴ E. LJUBOVIĆ, 2010, 74-76.

⁴⁵ E. LJUBOVIĆ, 2011, 41-51.

⁴⁶ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 2013.

senjska luka je zamrla, kao i trgovina, a organizacija Saveza hrvatskih obrtnika nije u Senju nikada ni osnovana jer su mladi ljudi potražili život izvan Senja. Tvornica duhana u Senju omogućila je samo preživljavanje onih koji nisu imali drugih mogućnosti.

Crveni križ Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ušao je u proces od 1919. do 1921. u ujedinjeni Crveni krst Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca čije je sjedište bilo u Beogradu. Takva centralizacija djelovala je pogubno na djelovanje mnogih humanitarnih i zdravstvenih institucija u Hrvatskoj.

Osnivanje veće bolnice u Senju bilo je zaustavljeno, ali je ipak ona otvorena mnogo godina kasnije za potrebe radnica Tvornice duhana, i djeluje 1939. kao banovinska bolnica s 53 kreveta uz službu sestara milosrdnica koje su imale svoj dom u Senju i u Praputnjaku, a Senj tada ima čak šest liječnika, što je bilo više nego u drugim gradovima te veličine.⁴⁷

Afera u Crvenom križu u Senju imala je kako smo dokazali političku odnosno stranačku ali i gospodarsku pozadinu. Na jednoj strani Vlahović iz Čiste stranke prava, a na drugoj Krajac- Hreljanović-Šnidaršćić nekoć vezani uz Narodnu stranku a početkom Drugog svjetskog rata bliži Hrvatsko-srpskoj koaliciji koja se našla na udaru režima kao koalicija sklona suradnji s Beogradom. Stanovnici Senja, podijeljeni početkom Prvog svjetskog rata između dvije ugledne obitelji, nisu znali kako da se opredijele. Kaotična situacija na početku rata nije im davala nikakve garancije tko će izaći pobjednik iz tog bilateralnog sukoba Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije, koji je svaki dan dobivao na obujmu i težini, pretvarajući se u veliki svjetski rat. Većina je mislila da će pobijediti Austro-Ugarska kao stara država koja je imala uvježbanu vojsku i školovane generale, no bilo je i onih koji su podržavali sjedinjenje Hrvatske sa Srbijom prema Garašaninovu planu. Ništa nije bilo sigurno ni predvidljivo, a kako je Hrvatska prošla to je već velika povijest.

6. Prilog 1

Molba zagrebačkog predsjedništva društva Crvenoga križa kraljevine Hrvatske i Slavonije od 26. kolovoza da se riješi problem osnivanja pravaške i koalicijske podružnice Crvenog križa u Senju.⁴⁸

- "Žig Društva Crvenog križa kraljevine Hrvatske i Slavonije u zemljama sv. krune Ugarske,
Br.975.

Zagreb, dne 26. kolovoza 1914.

⁴⁷ HRVATSKO selo i medicina, 1941. - vidi tabelu na kraju knjige.

⁴⁸ HDA, Zemaljska vlada, Prs, kut. 876., 6-22-4779/1914. - savezni .brojevi 5572 Pre. ,1914, 5572/1914 i 5670 Pr 1914.

Preuzvišeni gospodin Dr. Ivan barun Skerlec od Lomnice, pravi tajnik savjetnik, ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije itd., itd., itd.

Preuzvišeni gospodine!

Potpisano predsjedništvo časti se u spornom pitanju naše senjske podružnice izvijestiti sljedeće:

Saslušav usmeno izvješće odaslansva grada Senja, koje se sastojalo od gradonačelnika g. Drage Vlahovića i monsignora Dr. Ante Lončarića slobodno je potpisano predsjedništvo u interesu uzvišene zadaće svoje obratiti se ponovno na Vas preuzvišeni gospodine sa molbom da blago izvolite uz dokinuće dosadanje odredbe u tom predmetu, povjeriti kr. kotarskom pretstojniku⁴⁹ u Senju zadaću, da on kao neutralna osoba izgadi nastali spor među odborima tamošnje podružnice t.j. da svojim djelovanjem ujedini oba odbora u jedan, da tako složnim silama cijeli grad Senj poradi oko promicanja društvenih ciljeva, a u slučaju, da g. predstojniku ova misija ne bi uspjela, to smo slobodni predložiti, da se sakupljeni novac od K. 1600 po odboru, kojemu je na čelu gdja. Terezija ud. Devčić u polovini ostavi ovom odboru, koji bi i nadalje djelovao kao odbor za ratnu pripomoć dočim da se druga polovica sabranog novca pošalje izravno nama.

Zahvaljujući Vašoj preuzvišenosti na odličnom zauzimanju, bilježimo sa odličnim veleštovanjem Vaše preuzvišenosti najodanije

Predsjedništvo društva crvenoga križa Kraljevine Hrvatske i Slavonije.

Potpredsjednik: Vladimir Krešić⁵⁰

Tajnik: Josip Badalić⁵¹

Prilog 2.

Predstavka senjskog odbora Crvenog križa koji vodi Josip Šnidaršić i Jelka Krajač banu Skerletzu od 7. rujna 1914. o osnivanju podružnice Crvenog križa u Senju.⁵²

PREUZVIŠENI GOSPODINE SVIETLI BANE!

Potpisani predsjednik i predsjednica podružnice "Crvenog križa" u slob. kr. gradu Senju uslobodjuju se u smjernosti podnieti Vašoj preuzvišenosti sljedeću

⁴⁹ Kotarski predstojnik je dr. Ivan Kadić bio je kotarski predstojnik u Senju i 1922, što znači da je uspješno prebrodio ratno vrijeme.

⁵⁰ Vladimir Krešić (Karlovac, 20. XII. 1847. - Zagreb, 17. XI. 1924). Od 1892. vodi Zemaljsku hipotekarnu banku u Zagrebu a bio je 25 godina potpredsjednik Crvenog križa. Jedan je od utemeljitelja Hrvatskog planinarskog društva.

⁵¹ Josip Badalić, (Deanovac, 7. VI. 1888. - Zagreb, 11. VIII. 1985). Po završetku klasične gimnazije studirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu ali je odmah na početku rata uključen u humanitarni rad Crvenog križa. Mobiliziran dospio 1915. u rusko zarobljeništvo, a onda se vratio odmah po završetku rata i doktorirao 1919. u Zagrebu, te radio u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu do 1945. baveći se slavistikom i vezama Rusije i Hrvatske.

⁵² HDA, Zem. vlada, Prs. , kut. 876, 6-22.- 6696/1914.

Predstavku

Potpisano predsjedništvo podružnice "Crvenog križa" za grad Senj smatra se naročito ponukanim, da obzirom na okolnost što su u gradu Senju osnovane bile dvije podružnice Crvenog križa, ovime informira Vašu Preuzvišenost kao glavara zemlje o postojećim prilikama, koje su bile uzrokom ovom nepotrebnom ciepanju sila u ovako važnoj instituciji, koja zahtjeva bezuvjetnu slogu i sporazum sviju radu sklonih elemenata bez obzira na sićušne razmirice lokalnog značaja.

Navještajem rata Srbiji,⁵³ koji je navještaj u srcu svakog lojalnog državljanina izazvao najveću radost, jer je ogavno sarajevsko umorstvo vapilo za osvetom, a prejasnoj habsburškoj dinastiji vjerni i odani hrvatski narod okupio se čvrsto oko svog ljubljenog starca vladara, nastala je nužda, da se najvećom intenzivnošću poradi oko institucije "Crvenog križa".

Nečaseći časa, potpisana je predsjednica.⁵⁴ sa odborom senjskih gospodja ad hoc⁵⁵ sastavljen, pozvala senjsko gradjanstvo javnim oglasima na sastanak, e da se uzmogne konstituirati podružnica za grad Senj i okolicu. Sastanak je liepo uspio, te se podružnica kao takova odmah i konstituirala, izabravši si predsjedništvo i odbor

Da se a priori ukloni i sama pomisao e bi ova podružnica pogodovala separatizmu, odnosno da bi išla za isključenjem gradjana "hrvatska stranka prava"⁵⁶ pogovaralo se je napose sa gosp. gradonačelnikom Dragom Vlahovićem već prije konstituiranja za zajedničku akciju oko osnovanja podružnice. I doista gosp. gradonačelnik izjavio se spremnim, da zajednički poradi oko ustrojenja podružnice i mi smo uslied toga bili uvjereni, da će se izbjeći ciepanje sila, odnosno da će plemenita i humanitarna svrha crvenog križa odstraniti sve tobožnje političke zapreke postojeće medj nekim dielom senjskog gradjanstva.

No odjedared se situacija iz nepoznatih nam razloga promjenila. Gosp. gradonačelnik listom upravljenim na odborsku članicu gdju Chudoba⁵⁷ izjavlja, da mu je iz posebnim razloga nemoguće u zajedničkoj akciji sudjelovati i time navješta prelom sa našom grupom i započimlje sa akcijom oko osnovanja nove t.j. druge podružnice "Crvenog križa", ma da mu je dobro poznato bilo, da je naša podružnica jur pravovaljano konstituirana, te njeno ustrojenje brzojavno prijavljeno centrali u Zagreb.

Da naša akcija bude čim brža i dosljedno tome uspješnija, mi smo načinili sabirne arke za članove i prinose ad hoc, te smo iste dali providiti sa pečatom kr. red/arstvenog/ povjereništva za grad Senj i dali se odmah na posao, sve dok nam stignu službeni arci od centrale, koja smo odmah brzojavno zatražili.

⁵³ Rat Srbiji objavila je Austro-ugarska monarhija 29. srpnja 1914.

⁵⁴ Jelka Krajacz rođ. pl. Hreljanović, istovremeno i predsjednica Gospojinskog društva u Senju.

⁵⁵ Odbor sastavljen radi rješavanja određenog posla

⁵⁶ Stranka prava u Senju osnovana je pod vodstvom Drage Vlahovića.

⁵⁷ Danica Chudoba bila je supruga senjskog javnog bilježnika dr. Stanislava Chudobe i 1922. godine.

Medjutim paralelno sa našom akcijom počinje teći i akcija druge grupe na brzu ruku po gradonačelniku sastav/lje/ne čija je tendencija bila, da omete rad našeg društva, stvarajući među gradjanstvom zabunu i nepovjerenje spram naše podružnice, što bi mi mogli sa više klasičnih primjera ilustrovati, ali držim, da bi time sašli u suviše detalje, koji u ovu predstavku ne spadaju. Jednom rieči, među gradjanstvom je bio posijan nepotreban razdor, sa očitom političkom tendencijom, a razumjeva se, da su one makinacije protivnika naše podružnice očitio slabile uspjeh naše inače dobro zasnovane akcije.

Da našoj akciji dademo još širu bazu i da ponovno dokumentiramo, kako nam je dobro došao svatko, tko je voljan poraditi za ovu plemenitu ideju, a naročito da i opet dokažemo, da nismo možda kakva politička grupacija kao naši protivnici, odlučismo proširiti predsjedništvo i odbor sa novim i odličnim silama iz sviju slojeva senjskog gradjanstva.

Kako je potpisom predsjednica supruga bivšeg dugogodišnjeg nar/odnog/zastupnika i saborskog člana "narodne stranke",⁵⁸ a sestra u minulim izborima izabranog nar/odnog/zastupnika za grad Senj,⁵⁹ to je smatrala svrsi shodnim, da obzirom na postojeće političke opreke u senjskom gradjanstvu, stavi sebi uz bok i nad svaku pristranost uzvišenu osobu, te je zamolila presvjet/log/ gosp. prepošta Josipa Šnidaršića da prime predsjedništvo i da na novo poradi oko sloge obiju grupa "Crvenog križa". Potpisani predsjednik izjavio se je odmah spremnim, da prihvati časno mjesto predsjednika podružnice, naglasivši naročito, da će svojski poraditi oko sloge, i da baš iz tih razloga prihvaća predsjedništvo podružnice, e da postojeće opreke izglađi, što da će mu biti najmilija zadaća uz novo odabrani odbor gospode.

I doista na brojno posjećenoj skupštini naše podružnice bude odbor rekonstruiran i popunjen novim licima gospode, sve u znaku predstojeće sloge. Radi bolje orijentacije ouslobodjujemo se ovoj predstavci pod /⁶⁰. priklopiti popis gospodja, odnosno gospode, koji sačinjavaju taj u znaku sloge novi i rekonstruirani i popunjeni odbor naše podružnice. Ma da smo dakle sa našom akcijom oko sloge doživili neugodnih razočaranja, jer /je/ protivnička - strančarska grupacija stala istodobno i na brzu ruku kasirati doprinose za svoju podružnicu, ističući pri tome da je njihova podružnica "ona prava", te je naš odbor svejedno zaključio preko novoizabranog tajnika g. kr. kot/arskog/ liečnika dra. Adolfa Scherzera⁶¹ pozvati grupu gosp. Vlahovića po treći puta na zajednički rad, ali uzaludno. Nakon dva dana čekanja dadoše nam protivnici pitijski odgovor izjavivši našem mandatoru g. Dru. Adolfu Scherzeru, da na naše propozicije oko zajedničkog rada ne mogu da dadu niti pozitivan, niti negativan

⁵⁸ Dr. Adolf Krajac bio je Saborski zastupnik biran na listi Narodne stranke od 1883. No stranka je 1906. prestala djelovati.

⁵⁹ Quido Hreljanović (Verona, 1860. - Crikvenica, 1935.) bio je pukovnik i vojni pravnik, a 1912. je izabran za narodnog zastupnika grada Senja u Hrvatskom saboru na listi Hrvatsko-srpske koalicije. Od 1918. do 1920. bio je intendant Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu.

⁶⁰ Objavljeno kao prilog br. 4. u ovom radu.

⁶¹ Adolf Scherzer, kotarski liječnik u Senju, kasnije poznati laringolog u Zagrebu.

odgovor. Iz ovog uvidjesmo, da je strančarstvo naših protivnika iznielo pobjedu nad opće korisnom i filantropskom institucijom "Crvenog križa". Što nam je dakle preostalo, nego da prosljedimo svojim putem i da intenzivnim radom pokažemo, da našoj podružnici lebdi pred očima samo humanitarni cilj, bez ikakve političko stranačke pozadine. Damosmo se na posao i sabrasmo do danas 153 članova, koji će broj vremenom i porasti. Sabrasmo nadalje milodara kruna 1.084,54 u korist podružnice Crvenog križa, a K 593.05 za obitelji mobilizovanih vojnika⁶² a bila bi kako rekosmo naša akcija urodila i boljim plodom da nije u gradjanstvu posijan bio razdor i raspirena mržnja po protivničkoj grupi.

Odbor gospodja dao se na sakupljanje bijelog rublja svake vrsti kao i ostalog materijala u robi za njegu bolesnika i ranjenika, te je u svom nastojanju toliko dosele uspio, da može odmah uspostaviti bolnicu za bolesne ili lahko ranjene sa 50 kreveta i sa potrebitim rubljem. Odbor gospodja i gospodjica radi intenzivno i dalje oko priredjivanja i raznog potrebitog rublja tako, da naša podružnica već danas /ima/ bogati inventar najraznovrsnijeg rublja, povoja, krpa itd.

Ako se uoče i uvažuje teške prilike u kojima se mi radi unešene po protivnicima zabune medju niže slojeve gradjanstva nalazimo, možemo bez pretjerivanja kazati, da smo dosadašnjim radom posvema opravdali nade, koje je centrala u našu podružnicu stavila i time smo dokazali, da imademo *raison d'etre*.⁶³

Odjedared medjutim začusmo, da je gosp. gradonačelnik radi opravdanja stanovišta svoje podružnice otišao u Zagreb, što više, da je ishodio audijenciju kod vaše Preuzvišenosti, koja je imala navodno za posljedicu, da se naš odbor prisili, da u cjelosti popuni svoj odbor sa članovima odbora grupe gosp. Vlahovića.

Ovoliko mimogredce po čuvenju, akoprem smo a priori uvjereni bili, da će poruka vaše Preuzvišenosti grupi gosp. Vlahovića, odnosno odredba na podčinjenu oblast u tom pogledu glasiti drugačije, no što bi to naši protivnici pro domo sua⁶⁴ prikazati htjeli.

Medjutim biva predsjedništvo naše podružnice citirano pred kr. povjereničtvo u Senju. Predmjevali smo, da se u smislu plemenite intencije, odnosno na inicijativu vaše Preuzvišenosti radi ponovno oko pokušaja zbliženja izmedju naše podružnice i grupe g. gradonačelnika, pa se po sebi razumjeva, da smo taj korak veselo pozdravili, jer smo očekivali ovaj puta više susretljivosti sa strane protivničke grupacije.

Gosp. kr. povjerenik⁶⁵ isporučio je prisutnima poruku Vaše Preuzvišenosti i stavio. ne znamo da li iz vlastite inicijative ili po nečijoj želji, predlog, da se predsjednikom naše podružnice izabere gosp. gradonačelnik Drago Vlahović uz dosadanju predsjednicu Jelku Krajac, dočim da sadašnji naš predsjednik gosp. Josip

⁶² Uredba o pomaganju obitelji mobiliziranih i u ratu stradalih vojnika donesena je i preko nje je isplaćivana opskrbnina ženama vojnika kao i onima koji su pali u ratu dok nije osnovana Narodna zaštita od Josipa Šilovića. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ., 2008)

⁶³ Razlog postojanja, franc.

⁶⁴ Za svoju publiku, lat.

⁶⁵ Dr. Karlo Kadić bio je za rata i povjerenik senjskog kotara.

Snidaršić otstupi, i da bude izabran začasnim predsjednikom podružnice. Prvom podpredsjednicom da se bira gdja. Tereza ud. Devčić, koja je dosele bila predsjednicom grupe g. Vlahovića, dočim naša. podpredsjednica gdja Josipa Vidmar, da bude II-gom podpredsjednicom. Jednom riečju naša podružnica imala bi u cjelosti prihvatiti prezidij protivničke grupe, a naš predsjednik presvj/etli/ gosp. Josip Snidaršić imao bi odmah odstupiti, ma da je upravo potonji kao predsjednik založio sve svoje sile oko uspostave sloge u gradjanstvu, djelujući kao osvjedočeni unionista u svakom pogledu pomirljivo, te imajući pre4d očima samo humanitarnu svrhu Crvenog križa daleko od svake strančarske primjese.

Ovaj predlog gosp. kr. redarstvenog povjerenika u velike nas je iznenadio, a naročito nas je frapiralo,⁶⁶ kad je g. red/arstveni/. povjerenik decidirano izjavio, da za slučaj ako se ne složimo, biti će naša podružnica i njihova grupa razvrgnute.

Nismo mogli shvatiti zašto i s kojih razloga, da nam se pod prietnjom raspusta podružnice oktroira protivnički prezidij, koji je dosele svim silama radio oko zatora naše podružnice. Ovaj predlog prema prije razložnome nije mogao, da bude na uhar⁶⁷ uspješnog rada naše podružnice, pa /je/ podpisani predsjednik odvratio, da ne želi postati pictus masculus kao začasni predsjednik, ali da naravski odluku o tom pitanju prepušta odboru naše podružnice, kao jedino kompetentnom forumu.

Kad je predlog gosp. red. povjerenika bio iznesen pred naš upravni odbor, stvoren je jednodušno o tom pitanju zaključak, da članovima grupe g. Vlahovića stoji slobodno u svako doba pristupiti našoj podružnici, ali da njihov pristup ne smije i ne može imati za posljedicu promjenu u predsjedničtvu i odboru naše podružnice.

Ovaj je zaključak usvojen nakon odulje debate iz razloga što je naša podružnica jur pravovaljano konstituirana i kao takova centrali u Zagreb jur prijavljena i od iste priznata, te u smislu društvenih pravila jednom birano predsjedništvo ostaje kao takovo kroz tri godine na čelu, dočim svake godine otpada i onako jedna trećina odbornika i biraju se novi, pa ako grupa g. Vlahovića našoj podružnici pristupi, dana joj je mogućnost, da nakon godinu dana dodje u jednoj trećini u naš odbor.

Mi smo dakle ovim zaključkom respektirali statute "Crvenog križa",⁶⁸ te i opet pokazali našu dobru volju oko uzajamnog rada, ali nismo mogli dopustiti, da nam se oni, koji protiv naše podružnice digoše štono riječ, kuku i motiku, dodju na čelo, jer smo u tom predvidjeli bezuvjetni razsap naše dobo započete i uspjehom vodjene akcije.

Iz navedenoga sledi, da smo sve naše sile uložili oko sloge i zajedničkog rada, pa ako smo prikazanom događaju ponešto u detalje zašli, neka nam Vaša Preuzvišenost izvinuti blagoizvoli, ali držasmo to apsolutno potrebitim, da od sebe

⁶⁶ Zaprepastilo.

⁶⁷ Uhar, na korist.

⁶⁸ Predsjedništvo u Zagrebu je zadnju promjenu Pravila izvršilo 1908. godine, prilagodivši ih pozitivnim zakonima, ali nikako nije vodilo računa da bi moglo doći do rata kada se mora raditi drugačije.

odbacimo i najmanju sumnju, kada se tobož sloga razbila o našu intrasigentnost, a faktično su upravo naši protivnici bacali nama po svuda klipove pod noge, hoteći valjda izključivo sebe prikazati lojalnim građanima i državljanima.

Molimo Vašu Preuzvišenost, da blagoizvoli našoj podružnici i nadalje milostivo nakloniti pažnju i potporu, koju smo i dosele kao najjači moralni oslon uživali, jer u tome leži najčvršća i najtrajnija garancija za naš procvat i napredak.

Uslobodismo se stoga Vašoj Preuzvišenosti otposlati ovu obrazloženu predstavku, držeći se načela "audiatur et altera pars", t.j., neka vaša Preuzvišenost čuje i objektivni prikaz s naše strane, pa molimo: da Vaša Preuzvišenost blagoizvoli ovu našu smjernu predstavku blagohotno do znanja primiti.

Smjerno odani: PREDSDJEDNIČTVO PODRUŽNICE "CRVENOG KRIŽA"
za grad Senj i okolice.

Predsjednik:
Josip Šnidaršić, prepošt

Predsjednica:
Jelka Krajacz, rođ. pl. Hreljanović⁶⁹

Senj, dne 26. rujna 1914."

Prilog 3.

Odbor senjske podružnice Crvenog križa pod vodstvom prepošta Josipa Šnidaršića i Jelke Krajacs rođ. Hreljanović u rujnu 1918. godine.⁷⁰

Predsjednik: Presvj(etli/ i preč/asni/ gosp. JOSIP ŠNIDARŠIĆ, prepošt i kapitularni vikar biskupije senjske.

Predsjednica: gdja JELKA KRAJACZ, rođ. pl. Hreljanović

Podpredsjednik: g. ERNEST PASCHER, ravnatelj/ kr. realne gimnazije

Podpredsjednica: gdja JOSIPA VIDMAR, supruga ravnatelja kr.ug. tvornice duhana

Tajnik: G. DR. ADOLF SCHERZER, kr. kot/arski/ liečnik i član zem/aljskog/ zdravstv/enog/ vieća

Blagajnik: g. LJUDEVIT SKERBETA, upravitelj kr. ug. tvornice duhana

Članovi odbora:

Članice:

gdja: JOSIPA BARAČ, supruga grad/skog/ fizika

gdja VILMA BEZJAK, posebnica

⁶⁹ E. LJUBOVIĆ, 2003, 157. Jelena Krajač koju su zvali i Nelly, bila je udana za veletrgovca Ladislava Krajača bila je kćerka Vuka Hreljanovića (1815. – 1877), potpukovnika u austrijskoj vojsci koji je bio oženjen francuskom i talijanskom plemkinjom kontesom Johannom Pulle, imajući sinove Ivana, Franju, Guida i Vukasa i tri kćeri. Mnogi članovi obitelji Hreljanović uživali su u Senju veliki ugled, pa Jelena u potpisu kao predsjednica podružnice Crvenog križa uvijek navodi da je ona pl. Hreljanović.

⁷⁰ Pridodano Predstavci Krajaczeve u Šnidaršića u rujnu 1918. na Centralu Crvenog križa u Zagreb.

gdja DANICA HUDOBA, supruga odvjetnika
gdja ELEONORA GJOIĆ, supruga predstojnika pošte
gdja LJUDMILA JURIŠIĆ, supruga gradskog ljekarnika Jurja Jurišića⁷¹.
gdja NATALIJA KADIĆ, supruga kr. kot/arskog/ predstojnika Ivana Kadića
gdja BOŽA KNIFIĆ, radnica tvornice duhana
gdja ANTONIJA KRAJACZ, posebnica
gdja MARIJA MAGDIĆ, supruga kot/arskog/ suca⁷²
gdja MARGITA THIAN, vlasnica krojačke radione⁷³
gdja ANKA VIDMAR, posebnica u Sv. Jurju
gdja MARIJA VUKELIĆ, trgovkinja⁷⁴,
gdja MARIJA VRHOVAC,⁷⁵ supruga pošt/ansko/ brz/ojavnog/ oficiala
gdja SLAVKA VUKELIĆ, kućanica
gdje KATICA ŽAGAR, supruga umjetno gradj/evinskog/ klasara.

Članovi:

g.dr.MIHOVIL BARAČ, gradski fizik.
g. dr. JOSIP BUTKOVIĆ, profesor
g. dr.ANTON DUNDOVIĆ, ravn/ajući/ učitelj
g. LADISLAV VITEZ KRAJACZ, veletržac
g. ANTON MACH, kr. car/inarski/ nadprijemnik
g. FRANJO MAGDIĆ, kr. kot/arski/ sudac.
g. JULIO SCARPA, tajnik trg/ovačko/ obrt/ničke/ komore
g. IVAN VIDAS, kanonik
g. DR. VATROSLAV VOGRIN, profesor

Prilog 4.

Molba predsjednice senjske podružnice Crvenog križa Jelke Krajacs i predsjednika Josipa Šnidaršića senjskom saborskom zastupniku Hreljanoviću 26,

⁷¹ Ljudmila Jurišić bila je rodod iz Češke.

⁷² Marija Magdić, supruga suca Franje koji je bio rodod iz Ogulina, Kasnije se preselila u Zagreb te je bila 1921. druga predsjednica u Narodnoj zaštiti dr. Josipa Šilovića. (*ALMANAH*, II-9, 567).

⁷³ Svakako član obitelji Pavla Tijana, leksikografa i publiciste koji je 1939. objavio *Senjske storije i čakule*, a 1940. *Grad Senj u povijesti i kulturi Hrvatskog naroda*. Emigrirao 1945.

⁷⁴ Slavka Vukelić i Marija Vukelić vezane su uz Zvonimira Vukelića (Senj, 1876. - Zagreb, 1947) koji je djelovao kao književnik pod imenom Zyr Xapula te je objavljivao satiričke tekstove a izdavao je i satirički list *Nos* i književni časopis *Hrvatska smotra*. Vukelić je zbog sudjelovanja u spaljivanju mađarske zastave 1895. bio osuđen na dva mjeseca zatvora. Od 1903. do 1910. bio i urednik tjednika koji je bio list Čiste stranke prava iako je navedeno da ga izdaje Hrvatska stranka prava. Učinjeno je to iz taktičkih razloga. Vukelić se je dopisivao i s A. G. Matošem i Milanom Ogrizovićem.

⁷⁵ H. Luster i Antonija Luster Vrhovac vodili su u Senju tiskaru od 1874. do 1895. godine u kojoj je 1877. tiskano i djelo profesora Mile Magdića - *Topografija i poviest grada Senja*.

rujna 1914 da prenese banu predstavku podružnice Crvenog križa s posebnim opisom političkih prilika u Senju.⁷⁶

"Velemožni gospodine i dragi naš zastupniče!

Kako smo Vas svojedobno obavijestili, šaljem Vam dvije privite predstave na Preuzvišenog gosp. bana koju Vas najučtivije molimo osobno uručiti.

Nama je mnogo do toga stalo, da Vi osobno Preuzvišenom uručite iz razloga jer su Vama naše traljave senjske prilike dobro poznate. Poznati su Vam svi članovi i članice našeg odbora i podružnice. Poznato Vam je da smo mi već pred više godina bili u predsjedništvu utrune podružnice Crvenog/ križa u Senju - pa smo prvi dali inicijativu da se ista u nastalo ozbiljno i teško doba odmah oživotvori i oko unapredjenja iste što žurnije intenzivnije poradi. Sve je to Božjom pomoći učinjeno i uspjeh je tu. Gradonačelnik⁷⁷ je izričito obećao sudjelovati - ali iz politike stranačkih motiva odustao što svjedoči njegovo pismo, te iza naših leđa sastavio na brzu ruku nekolicinu gospodjah i gospode i stao sabirati milodare - tako, da je ogromna većina prinosnika mislila, da se radi o našoj podružnici, tako je i potpisani u tvrdoj vjeri dao njima prinos. -Nije se začalo u nižjim slojevima na najperfidniji način agitirati sa riečima, dami sabiramo za Srbije - čemu smo sa prijavom kod red/arstvenog/ povjerenika učinili kraj. I drugim sličnim objedami nastojalo se naše djelovanje u narodu onemogućiti. Mi kao lojalni građani ne možemo i nećemo nikada pristati uz one razvratne elemente koji izrabljuju i najsvečanije i najsvetije zgone u svoje stranačke svrhe. Uzmite i to do znanja da se 18. kolovoza⁷⁸ na dan rođendana Njegova Veličanstva ovdje udesila manifestacija koja se je izpolila u profanaciju uzvišenog čina. Kao kod svake javne zgone izpala je načelnikova četa djevojaka i njegovih protežiranih mladih ljudi i nekolicine obrtnika uz poklike Živio kralj i Živio Vlahović! Slava mu . Slava mu Starčeviću našem i t.d.

Bučilo se i glorificiralo u povorci pred stanom načelnika i predstojnika ovacije pravila. Kad bi bilo kod nas oblasti ovakov sablazni bi se moralo bezuvjetno zabraniti. Nije se čuditi ako se onda triezni lojalni građani od ovakove vrsti - manifestacijah (-?) ustežu jer se nedadu izrabljivati od t.z. frankovaca u njihove nečiste svrhe.

Svi izbornici koji su i prošlih izbora za Vas glasovali a medju timi i potpisani proganjaju se gdje se prilika pruži i osvećuju se službeno i neslužbeno kako se kome može. Tu je opakost i zloba postigla vrhunac i u ovom našem kukavnom gradu neće biti mira ni reda dok Visoka vlada ne postavi povjerenika.

⁷⁶ HDA. Predsjedništvo Zem. vlade., Kut. 876, Prs 6-22-6996 /1916 - spis br. 6-22-4779/1914.

⁷⁷ Gradonačelnik Senja 1914. bio je pravaš Drago Vlahović, ujedno i predsjednik senjske Trgovačko-obrtničke komore.

⁷⁸ Austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj Franjo Josipa I. (Schönbrunn, 18. VIII. 1830, a umro je 17. studenog 1916).

Veliki dio onih koji su za Vas glasovali prigodom prošlih saborskih izbora a medju timi i podpisani iskreno govoreć nisu bili odveć oduševljeni za kandidata koalicije već smo znali, da je želja našeg uzvišenog vladara i kralja da se nagodbena politika u Hrvatskoj provesti ima. Kao vjerni podanici sliedili smo toj sa najvišeg foruma izraženoj želji pa smo prionuli ostvarenju politike na temelju nagode makar to bilo za sada i pod firmom koalicije. Učinili smo to glasujući za Vas Velem/ožni(gospodine jer smo imali u Vami za to podpunu garanciju. Znali smo da ste Vi u prvom redu skloni ovom pravcu politike, te da ćete bezuvjetno podpirati Preuzvišenoga Bana⁷⁹ i njegovu vladu u provadjanju ove velike zadaće. U provadjanju programa osvete Vašeg i našeg političkog protivnika ovdašnjeg gradonačelnika proskribirani smo svi oni bez razlike koji smo za Vas glasovali. Mi poznamo u našem gradu svakoga bud gospodina bud obrtnika i najzadnjeg težaka, pa Vas moramo uvjeriti, da medju nami nema ni sumnjivih - a kamo li veleizdajnika.

Takva što imputirati ovako vjernom od pamtivjeka lojalnom gradjanstvu jest atentat na tuđe poštenje i zdrav razum.

Ovih dana primjerice zatvoriše nam našeg obrtnika Franju Žagara kao po svoj prilici sumnjiva. Tok istrage nije nam jošte poznat - ali bilo bi poželjno, da se ta iztraga provadja. I to je ono što bi mi za ovu sirotu koja strada najodlučnije molili - neutjecajuć ni iz daleka u meritum iste, jer smo uvjereni, da će ga kao nedužna morati pustiti na slobodu ali ako to službeno promišljanje dulje potraje, on strada nedužan, propada mu posao i time bi tegnuo imati nenadoknadive štete. Mi ćemo se kada bude zato zgoda obratiti na Vas, da ga uzmete u obranu kod najkompetentnijih faktora. Vam je Fr/anjo/ Žagar poznat. Vi znate da je baš on za Vaš izbor mnogo doprinjeo i zato ga sve stiže najavljen kazan - osvete.⁸⁰

Konačno Vas najučtivije molim da primite naše jamstvo - za sve ovo što smo iztakli koli u predstavki nas Preuzvišenoga gosp. Bana toli u ovom pismu da sve odgovara čistoj i pravoj istini. Pa Vas molimo u koliko je to moguće da g. Preuzvišenog Bana odnosno Visoku Vladu informirate o našimi odnošajima. Preporučujuć Vam, da se za nas i našu sirotinju svojski zauzmete za koji trud Vam unaprijed najtoplije zahvaljujemo. Sa odličnim štovanjem i iskrenim prijateljskim pozdravom bilježimo se Vama odani: Podružnica "Crvenoga Križa" u Senju

Predsjednik Josip Šnidaršić, prepošt,

Predsjednica Jelka Krajacs .

Senj, dne 26, rujna 1914.

⁷⁹ Ban Ivan Skerletz (Oroszlo u Mađarskoj, 30. VII. 1873. - Budimpešta, 12. I. 1951) završio je pravo u Mađarskoj i nakon rada u hrvatskom ministarstvu u Budimpešti postaje 1913. komesar u Hrvatskoj i Slavoniji naslijedivši bana Slavka Cuvaja. Dao je ostavku u proljeće 1917. kada je pala Tiszina vlada. Iako potomak glasovite obitelji Skerlec de Lomnicze nije razvio neki hrvatski nacionalni osjećaj, te je poznat kao ban birokrata.

⁸⁰ Izbori za Hrvatski sabor 1913. dali su Senju koalicionaša Vinka Kriškovića.

Literatura

- ALMANAH Kraljevine SHS, I-III, 1921-1922, Zagreb, 1922.
- Vinko ANTIĆ, Školovanje Vladimira Čopića i sudjelovanje u omladinskom pokretu, *Zbornik Život i djelo Vladimira Čopića*, Rijeka, 1978.
- Zlata DEROSI, Zvonimir Vukelić -Zyr Xapula, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980, 263-276.
- Miroslava DESPOT, Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 225-231.
- Miroslav DESPOT, Tvornica duhana u Senju, njen postanak, razvoj i prestanak rada (1894-1945.), *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1973-75, 407-420.
- BIBLIOGRAFIJA "Liječničko vjesnika" 1877-1977., *Liječnički vjesnik. Glasilo Zbora liječnika Hrvatske*, 100, 1978, br. 12, 1-231.
- Bogdan DIKLJIĆ, Nastavnici, učenici, maturanti i direktori senjske gimnazije i COUD "Vladimir Čopić" 1839-1989 godine, *Senjski zbornik*, 16, Senj, 1989, 71-110.
- Željko DUGAC, *Protiv bolesti i neznanja: Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
- Vladimir DUGAČKI, 135 GODINA Hrvatskoga Crvenog križa, *Zagreb-moj grad*, VII, br. 45, Zagreb, listopad - studeni 2013.
- Ante GLAVIČIĆ, U spomen profesoru Pavlu Tijanu (Senj, 15. 6. 1908. - Madrid, 2. 7. 1997), *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 293-296.
- Lavoslav GLESINGER, Povijest zdravstva u Senju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967-69, 222-255.
- GOVORI Stjepana Radića u Hrvatskom saboru od 1913-1918, knj. 3, (ured. Branka Boban) Zagreb, 2008.
- HDA, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu.
- Vijoleta HERMAN KAURIĆ, Funkcioniranje zdravstvene službe u Požeškoj županiji za vrijeme prvog svjetskog rata - primjer Kraljevske zemaljske bolnice u Pakracu, poglavlje 2.1.1. Gradska bolnica u Požegi, Magistarski rad.
- HRVATSKI kompas 1913-1914., ured. Adalbert Kunst i Donat M. Strozzi, Zagreb, 1913.
- HRVATSKO selo i medicina. Zdravstveno politička rasprava. (obradio dr. Zlatko Sremac i dr. Nikola Nikolić), Zagreb, 1941.
- Vera HUMSKI, Plemićka porodica Hreljanovića, *Senjski zbornik*, 26, Senj 1999, 241-246.
- Vladimir HUZJAN, O ranjenicima i zarobljenicima u Varaždinu 1914. i 1915. te invalidima i ratnom groblju nakon Velikog rata, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. -1918.*, HAZU, Zagreb – Varaždin, 2014, 161-169.

- Ivan JELIĆ, Senj u razdoblju između dva svjetska rata, *Senjski zbornik*, 1, Senj 1965, 111-136.
- Mira KOLAR (DIMITRIJEVIĆ), Gospodarsko djelovanje dr. Ivana Krajača Senjanina, *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994, 253-270. Objavljeno i pod naslovom "O Ivanu Krajaču i njegovom gospodarskom radu, *Acta historico oeconomica*, 21, Zagreb 1994, 103-116.
- Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara dr. Vinka Kriškovića, *Senjski zbornik*, 23, Senj 1996, 229-259.
- Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Senjski gospodarstvenik i političar Drago Vlahović, *Senjski zbornik*, 24, Senj 1997, 151-168.
- Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Senjska željeznica, *Senjski zbornik*, 26. Senj, 1999, 247-284,
- Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, O političkom opredjeljivanju i djelovanju bana Antuna Mihalovića, *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića u povodu 80-godine života*, Zagreb, 2005, 171-184,
- Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Briga Hrvatske za gladnu djecu u Prvome svjetskom ratu. Zbrinjavanje gladi ugrožene djece Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre i Slovenskog primorja, Slavonski Brod - Zagreb, 2008.
- Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ivan Krajač, *Hrvatski biografski leksikon*, 8, Zagreb, 2013..
- Enver LJUBOVIĆ, Senjski plemići i uskoci Hreljanovići i njihovi grbovi, *Senjski zbornik*, 30, Senj 2003, 149-176.
- Enver LJUBOVIĆ, Plemićka obitelj Devčić, *Senjski zbornik*, 37, Senj, 2010.
- Enver LJUBOVIĆ, Senjska plemićka obitelj Krajač, *Senjski zbornik*, 38., Senj, 2011, 41-51.
- Josip MARUŠIĆ, *Index personarum senjsko-modruške i krbavske biskupije*, internet.
- Stjepan MATKOVIĆ, *Čista stranka prava, 1895-1903*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2001.
- Pavle ROGIĆ, Sjećanje na Vladimira Čopića iz mladih dana njegova školovanja, *Senjski zbornik*, 7, Senj, 1976-79, 97-108.
- Milenad ROGIĆ, Blaženi Alojzije Stepinac i grad Senj, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 183-204.
- Ivan SREMAC - Branko ŽUŽA, *Hrvatsko zdravstveno zakonodavstvo 1830-1941*, Zagreb 2002.
- Jasna TURKALJ, Senj i Senjani u pravaškom pokretu 1880-ih godina, *Senjski zbornik*, 30, Senj 2003, 287-320.
- Spomenka VLAHOVIĆ, Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na poslijeratno razdoblje, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. - 1918.*, HAZU, Zagreb – Varaždin, 2014, 125-128.

SPOMENICA Gradskog muzeja Senj 1962.-2012, Senj, 2012.

DIFFICULTIES AROUND THE FOUNDATION OF A BRANCH
OF THE RED CROSS IN SENJ IN 1914

Summary

In the town of Senj which was a tower of the rights movement two branches of the Red Cross were founded at the beginning of the First World War, both orientated towards rights, although mutually opposed due to various economic interests. One group was connected to the Devčić family and the other to the Krajacz family. Bad relations within the Senj members of the rights movement and this division were also reflected in the work of Senj's Red Cross, which from the very start lost the possibility of successful activities, and instead of opening a war hospital the city and district doctors also left Senj and only a pharmacy and a small hospital remained in the town. Senj's members of the rights movement lost their most significant people by the First World War which was a consequence of the economic decline of last quarter of the 19th century which began with the collapse of the sailing industry and the rail bypassing of Senj.

Keywords: Senj, Red Cross, Krajacz family, Drago Vlahović, Devčić family, 1914